

1. *Газимагомедов Г.Г.* Рынок, государство и социальная безопасность / Г.Г. Газимагомедов, С.В. Рац. – СПб. : ИНС, 2005. – 174 с. 2. *Гвелесіані А.Г.* Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання: [монографія] / Гвелесіані А.Г. / відп. ред. В.М. Новіков. – К., 2008. – 155 с.; *Ноль Х.-Г.* Исследование социальных показателей и мониторинг: методы измерения и анализа качества жизни / Х.-Г. Ноль // Социальное неравенство. Изменения в социальной структуре: европейская перспектива / [Центр независимых социологических исследований]; под. ред. В.Воронкова, М.Соколова; пер. с нем. – СПб. : Алетейя, 2008. – С.58-83; Соціальні трансформації: міжнародний і вітчизняний досвід : монографія / В.М. Новіков, Н.П. Сітнікова, Л.А. Мусіна, В.В. Семенов; за ред. д.е.н., проф. В.М. Новікова. – К. : НАН України, Ін-т економіки НАН України, 2003. – 253с. 3. *Силласте Г.Г.* Социальная безопасность личности, общества и государства / Г.Г. Силласте // Безопасность Евразии. – 2002. – № 1, серия: Социальная политика. – С. 78-91. 4. *Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу* / [за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України, 2012. – 404 с.; *Новые социальные неравенства* / [под ред. С. Макеева]. – К. : Інститут соціології НАН України, 2006. – 355 с.; *Сухоруков А.І.* Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: [монографія] / А.І. Сухоруков, Ю.М.Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с. 5. *Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2013 року* (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) [Електронний ресурс] // Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm 6. *Методика розрахунку рівня економічної безпеки України* / Міністерство економіки України, Наказ від 02.03.2007 р. № 60, [Додаток 1, табл. 7]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0> 7. *Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів* (за даними вибіркового опитування домогосподарств, проведеного у січні 2012 року) [Електронний ресурс] // Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_sdrd_zb.htm; *Саріогло В.Г.* Оцінювання соціально-економічних показників: прикладні аспекти застосування непрямих методів: [монографія] / Саріогло В.Г. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України, 2012. – 136 с.; *Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* / [за ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги]. – К. : Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с. 8. *Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг* / [за ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги].

УДК 32-027.21+321.01

І. М. ЛОГУЩЕНКО

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВНІСТЬ: ПЛЮРАЛІЗМ СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Дослідженням сучасні тлумачення та тенденції функціонування соціальних держав. Увага автора сконцентрована на аналізі конституційних та фактичних індикаторів даного інституту на прикладі деяких країн Європейського Союзу, США, Китайської Народної Республіки та України.

© ЛОГУЩЕНКО Інна Миколаївна – здобувач Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України

Ключові слова: соціальна державність, соціальна відповідальність, держава, влада, політика, соціально-економічний розвиток.

Логущенко И.Н. Социальная государственность: плюрализм современных интерпретаций.

Исследованы современные толкования и тенденции функционирования социальных государств. Внимание автора сконцентрировано на анализе конституционных и фактических индикаторов данного института на примере некоторых стран Европейского Союза, США, Китайской Народной Республики и Украины.

Ключевые слова: социальная государственность, социальная ответственность, государство, власть, политика, социально-экономическое развитие.

Logushchenko Inna. Social statehood: pluralism of modern interpretations.

The article investigates the trends of modern interpretations and functioning of welfare states. The author's attention is focused on analysis of the constitutional and actual indicators of this institution for example of some countries of the European Union, the USA, China and Ukraine.

Key words: social statehood, social responsibility, government, authority, policy, social-economic development.

Сучасне розуміння сталого, збалансованого і цілісного розвитку невідривно пов'язане з утвердженням найвищої форми цивілізованої державності – соціальної держави, головною метою якої є задоволення соціально-значущих інтересів і потреб суспільства та «забезпечення кожному громадянину достойних умов існування, прав на соціальний захист¹».

З цього приводу В.Намчук зазначає, що «соціальна держава не є завершеною конструкцією, вона завжди розвиватиметься в пошуках відповідей на нові проблеми, які постійно постають перед людством²». Розмаїття «рецептів» соціальних трансформацій зумовлює виникнення соціально-орієнтованих держав різного типу, в яких підтримка стабільного рівня доходів громадян та забезпечення їм рівного доступу до основних соціальних послуг відбувається за своїм конкретних сценарієм.

Проблеми, пов'язані з соціальною трансформацією, впродовж тривалого часу актуалізуються науковим та експертним співтовариствами різних галузей знань. Так, у площині розбудови соціально-орієнтованої держави працювали зарубіжні дослідники І. Гау, Л. Вітте, Дж. Гранд, Л. Дауель, М. Делі, Б. Жувенель, В. Іноземцева, Н. Антюшина, М. Каргалова, М. Річчері, С. Федоров, В. Ойкен та інші. В Україні пошуками оптимальної моделі соціально-орієнтованого розвитку займалися Л.І. Лільчук, В.П. Горбатенко, М.А. Гирик, І.О. Кресіна, Т.І. Богданова, В.А. Намчук, О.В. Мудренко, Л. Титаренко, Н.М. Хома та ін.

Батьківщиною соціальної держави безспідставно вважається Європа. Зокрема, першою в світі прагнення поєднати політику з мораллю та глибинними потребами людини виявила Німеччина. Соціальне державотворення в цій країні розпочалося ще на початку ХХ ст. та поступово поширилося на інші території Європи.

Цікаво, що у США ідея соціальної держави була прийнята та реалізована дещо пізніше.

Поліваріативність форм (моделей) соціальної держави в науковій літературі виникла через порівняння її певних критеріїв (індикаторів). Серед них, на нашу думку, найбільш комплексними є: стан виконання та дотримання конституційних соціальних гарантій; досягнення соціального партнерства або соціальної солідарності; реалізація соціально-економічної рівності (урівноваженість доходів між багатими та бідними верствами населення); досягнення соціальної справедливості; рівень виконання державною владою соціально-політичного арбітражу в суспільстві; наявність соціально-відповідального бізнесу, стан розвитку людського потенціалу.

Конституційне закріплення соціальних гарантій в тій чи іншій мірі властиве усім соціальним державам. У країнах Європейського Союзу та в США влада неухильно дотримуються їх реалізації на практиці, гарантує не лише мінімальний набір суспільних благ та послуг, а також створює цілісну узгоджену систему соціального забезпечення, яка значно виходить за такі рамки³.

Наприклад, по-різному інтерпретується в сучасних моделях організації державної влади інститут соціальної рівності. Так, усі громадяни Німеччини або США мають однакову цінність і рівні шанси щодо отримання роботи, адекватної їй винагороди та інші можливості, визначені законодавством відповідної країни.

Будь-який громадянин Франції незалежно від конкретно-соціальних факторів його належності до активного населення має право на мінімальну захищеність від таких соціальних ризиків, як захворювання, старість, інвалідність, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві або інших ризиків, за яких зменшуються його можливості до самозабезпечення⁴.

Вкрай асиметричним є уявлення про соціальну рівність у Китайській Народній Республіці, яка незважаючи на вже більш як 10-літній досвід розбудови соціальної держави, досі не ліквідувала разючі соціальні відмінності між міським та сільським населенням та його різним доступом до соціальних благ. Так, у більш вигіднішому становищі в Китаї наразі перебувають громадяни з міською реєстрацією. Принаймні на відміну від селян їм доступне пенсійне та медичне страхуванн⁵.

Фактичні дані свідчать, що практично всі, навіть успішні, країни характеризуються сьогодні значною різницею в доходах між найбагатшими та найбіднішими верствами населення. Так, дохід 20% найбільш забезпеченої частини населення перевищує дохід 20% найбідніших його представників в Німеччині більш ніж в чотири рази, у Франції — в шість, а в США аж у вісім разів. Гострим та хвилюючим питанням для соціальних систем України та Китаю залишається питання поляризації між верхньою та нижньою межею заробітної плати.

Сутність соціального партнерства Німеччини концентрується у понятті «мітбештімунг», або правовому забезпеченні участі найманих працівників в управлінні підприємством і прийнятті соціально-економічних

рішень. Так, на національному та місцевому рівнях ФРН соціальним захистом займаються три основні суб'єкти: національні або місцеві асоціації підприємців, профспілки та держава. Водночас, в Німеччині має місце повне невтручання держави у переговорний процес між профспілками та роботодавцями. Деяко іншою є практика соціальної політики у Франції, де ступінь втручання держави в процес соціального діалогу з акцентом на інтереси найманих працівників є досить значним.

У США взагалі відсутні спеціальні інститути соціального партнерства. Узгодження суперечливих інтересів тут здійснюється на рівні всього суспільства за допомогою звичайного політичного процесу (партій, парламентів, профспілок) та розвитку співробітництва працівників і роботодавців на рівні окремих компаній.

Реалізація соціальних прав людини дозволяє характеризувати політику держави терміном соціальна справедливість. Так, уявлення про це поняття в Німеччині базується на безпосередньому зв'язку праці та добробуту, оскільки в цій країні існує жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та успішністю або тривалістю професійної діяльності⁶. Таким чином, високий рівень соціального захисту в Німеччині є винагородою для тих, хто успішно працює і має високий економічний результат. Грошові соціальні виплати, як правило, спрямовані в першу чергу на підтримку людей працездатного віку.

Соціальна справедливість «по-французьки» зводиться лише до звільнення французьких громадян від невпевненості в завтрашньому дні та передбачає утвердження стійких соціально-економічних умов для їх існування.

В США вважається, що людина має бути здатною до існування в суспільстві без соціального забезпечення, а для самих громадян самодостатність є справою честі.

Внутрішню політику соціальної держави можна охарактеризувати як засіб ствердження соціального компромісу в суспільстві. У перерозподіленні допомоги від працюючих до пенсіонерів та інвалідів, від висококохідних громадян до малозабезпечених тощо реалізуються відносини солідарності. Так, якщо у Німеччині говорять про професійну солідарність, то головною метою політики соціального захисту у Франції є поширення такого соціально-політичного принципу, як соціальна солідарність, яка на протигагу тези про класову боротьбу як рушійну силу суспільного розвитку проголошує первинним та визначальним фактором життя будь-якого суспільства духовну, психологічну єдність його членів. Через відповідну «соціальну дружбу» (як назвав таке явище Норберт Нойгауз) Франція фокусує акценти на такому засобі досягнення групової солідарності, як соціальний капітал.

У КНР солідарна соціальна структура суспільства скоріше має форму механічної та відзначається своєрідною деіндивідуалізованою спрямованістю.

В Україні соціальна солідарність великих прошарків дорослого населення значно активізувалась лише зараз після відомої «революції гідності» 2014 року, причому ініціатором цього процесу виступило саме громадянське суспільство. Піднесенню духу соціальної солідарності в значній мірі посприяли розкриття антиукраїнської спрямованості політичного курсу попереднього глави держави, а також конфліктність та напруженість стосунків з Росією.

Здійснюючи функцію соціально-політичного арбітра, державна влада в Німеччині керується інтересами більшості населення, формує високі соціальні стандарти, потужні системи соціальних гарантій, стандарти якості соціальних послуг, оптимального споживання тощо, а також працює над зростанням та зміцненням середнього класу в країні. Так, зокрема, стандарт оптимального споживання формується тут виходячи з необхідного споживання, а не з мінімально можливого, як це реалізується в Україні.

При виникненні фінансових труднощів в органів соціального страхування від нещасних випадків, які фінансуються за рахунок внесків роботодавців, саме німецька держава виступає гарантом виконання їх зобов'язань. Це свідчить про особливу відповідальність державної влади ФРН за підтримку стабільності соціального захисту.

На противагу цьому в Україні, де створені низько-ефективні соціальні програми, а бюджетна політика має слабку соціальну спрямованість, функція державної влади як соціально-політичного арбітра належним чином не виконується. Так, незважаючи на те, що структура та розмір прожиткового мінімуму повинна переглядатися в країні один раз на п'ять років, останній раз влада приділяла увагу цьому питанню ще в далекому 2000 році. Більше того, провладні сили намагалися узаконити в вересні 2011 року повноваження уряду щодо надання соціальних виплат і пільг «в ручному режимі». За відсутності бюджетних асигнувань деякі вразливі категорії громадян фактично були б позбавлені державної підтримки.

В умовах виплати значних сум допомог за місцем роботи та наявності солідних соціальних пакетів для певної частини зайнятих обіцянки влади щодо покращення становища бідних часто залишаються нереалізованими. Це свідчить про безвідповідальність влади та її пасивну позицію на шляху розбудови соціальної держави і покращення рівня добробуту українських громадян.

Досягнення високих соціальних стандартів європейські країни намагаються здійснювати за рахунок значних перерозподільних процесів. Так, через державний бюджет ФРН перерозподіляється майже половина валового внутрішнього продукту⁷. Проте, експерти зазначають, що частка витрат на соціальні програми у Франції, яка становила у 2013 році 33,0% від ВВП і перевищила середній показник соціальних витрат в країнах Європейського Союзу та США, є завищеною та не виправдовує соціальних сподівань. Зокрема, в Італії на соціальні витрати йде 28,4% ВВП, в Німеччині – 26,2%, в США – всього 20,0%⁸.

Отже, відповідальна оцінка соціально-економічних умов з боку державної влади, в результаті якої відбувається раціональний розподіл прибутків та державних витрат, є дуже важливою, оскільки фактично може забезпечувати зворотній вплив всього комплексу умов життя і праці на економічну ефективність держави.

Соціальна державність додатково характеризується різним ступенем втручання державної влади в соціальну сферу, а також різновекторністю взаємного впливу громадянського суспільства та політичної влади. Досягнення національних соціальних стандартів у Франції в теперішній час відбувається за активної участі держави, яка є: генератором програм із забезпечення зайнятості; здійснює постійні заходи щодо соціального страхування своїх громадян; розвиває систему трансфертних платежів. З іншого боку, експерти відзначають поверхневість і невисоку ефективність реформ, які нині розпочато владою Франції. Зокрема, рівень безробіття тут сягнув рекордних 11 відсотків, а система соціального забезпечення перевантажена через виникнення нових соціальних ризиків і тому функціонує не так ідеально, як раніше. Французьким підприємствам все важче здійснювати значні соціальні відрахування⁹.

Соціальна політика державної влади в США є лише засобом контролю та регулятором соціальних конфліктів. Так, за допомогою відповідних перевірок контролюється виплата матеріальної допомоги малозабезпеченим або бідним. Зокрема, перевіряється відповідність громадян даному статусу. Значна роль в організації людської взаємодії в США покладається на ринкові відносини. Відтак розв'язання основної частини питань соціального характеру зосереджується саме на механізмах ринкового регулювання. Позиція влади як «спостерігача» за цими процесами зумовлює плюралістичність демократії Сполучених Штатів та сприяє розвитку дифузійності громадянського суспільства і державної влади в цій країні. Громадянське суспільство США енергійно втручається в функції держави та її механізми, нав'язуючи їй інституціоналізацію нових правил та цінностей. Результатом цього є взаємозближення та взаємопроникнення інтересів даних суб'єктів політико-владних відносин.

В Україні втручання держави в соціальну сферу обмежується, як правило, серією розрізаних, переважно політичних рішень, які приймаються або у відповідь на прямі загрози, або заради передвиборчого піару¹⁰.

Після початку здійснення політики реформ в Китаї і забезпечення більшої відкритості китайська спільнота здійснила перехід від «централізованого» до «диверсифікованого суспільства». Відтак, диверсифікація соціальних потреб, інтересів та форм зайнятості зумовили в КНР делегування частини повноважень соціального менеджера, які раніше державна влада здійснювала одноосібно, різним неурядовим організаціям та приватним підприємствам. Проте, їх діяльність в соціальному секторі є ще не зовсім налагодженою, а внутрішня структура управління потребує розвитку.

Різними державами по-різному інтерпретується поняття «межа бідності». Так, в США більше ніж 90% офіційних бідняків мають своє житло,

автомобіль, комп'ютер, користуються мобільним зв'язком та Інтернетом. Половина з них має медичну страховку.

В європейських країнах бідність залежить від рівня доходів. В країнах ЄС за межею бідності знаходяться ті громадяни, чий дохід, включаючи соціальні виплати, становить менше ніж 60% від рівня середньої заробітної плати у відповідній країні¹¹.

Цікаво, що межа бідності в США обчислюється, виходячи з розміру прожиткового мінімуму, помноженого на коефіцієнт 2,5, а сам прожитковий мінімум визначають множенням вартості продуктового набору на 3.

В Китаї та Україні «межа бідності» дорівнює прожитковому мінімуму і, як показує практика, не забезпечує вартості товарів та послуг затверженого споживчого кошика. Більше того, в різних регіонах Китайської Народної Республіки гранична норма прожиткового мінімуму є різною.

Варто зауважити, що споживчі кошики соціальних держав теж мають національні особливості. Зокрема, французи закладають у споживчий кошик послуги перукаря, косметичні засоби та харчі для котів і собак. «Стурбовані» здоровим способом життя американці мають у кошику тютюнові та горілчані напої, а також витрати на купівлю один раз на 5 років вже не нового авто, витрати на мобільний зв'язок та Інтернет. В Україні структура даного кошика включає лише продукти, залишаючи неврахованими такі життєвонеобхідні витрати, як оренда (купівля) житла, освіта, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних закладах тощо.

Суттєву роль в розвитку систем соціального захисту країн Європейського Союзу відіграє значний рівень корпоративної соціальної відповідальності. Відтак, на бізнес в ФРН покладений моральний обов'язок підтримувати низькооплачуваних працівників та бездомних осіб, створюючи для них сприятливі умови праці, культурного та професійного розвитку. Соціальна спрямованість бізнесу усіяко підтримується з боку державної влади. Такі передумови для формування трудової активності сприяють наявності оплачуваної роботи у 73% жителів Німеччини та у 64% жителів Франції у віці від 15 до 64 років.

В Україні також немає сталої практики соціальної відповідальності підприємств, а діалог між владою, бізнесом та громадянським суспільством знаходиться на етапі розбудови.

Світова спільнота визначає, що людський потенціал є найвищою соціальною цінністю, а його розвиток – пріоритетною складовою соціально-економічної політики. Відтак, диференціація соціальних держав вбачається також і в ступені наближення їх до основної цілі – досягнення та укріплення високого рівня та якості життя, наслідком якого є збалансований розвиток людського потенціалу країни. Відповідно до звіту ООН 2013 року, Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), за яким можна визначити рівень бідності, грамотності, освіти та середньої тривалості життя в країнах виводить США на 3-тє місце в рейтингу країн світу, Німеччину на 5-тє, Францію на 20-тє, Україну на 78-ме і Китай на 101-ше.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що сучасні механізми досягнення та укріплення високого рівня і якості суспільного життя відзначаються не лише багатоваріативністю. В зв'язку з виникненням нових соціальних ризиків навіть високорозвиненим країнам Європейського Союзу властиві сьогодні значні асиметрії та дисбаланси у системах соціальної спрямованості. Це дає підстави говорити про кризу сучасних соціальних держав.

Водночас проведений аналіз засвідчив наступне. Найбільш ефективними соціальними державами є ті, політична влада яких не лише зобов'язується гармонізувати інтереси особистостей, соціальних груп і всього суспільства, а й проявляє соціальну відповідальність щодо втілення цих зобов'язань в життя. Сильна соціальна політика не лише гуманна, а й відповідальна. Таким чином, на нашу думку, новою консолідуючою ідеологією подальшого розвитку соціальної державності має стати ідеологія соціально-відповідальної влади як головного механізму забезпечення довгострокових стійких результатів.

1. *Юрій М.Ф.* Політологія: підручник / Юрій М.Ф. – К. : Дакор, КНТ, 2006. – С.144.
2. *Намчук В.А.* Розвиток соціальної держави в країнах ЄС / В.А. Намчук // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – №2. – С. 40-52.
3. *Кириченко В.М.* Порівняльне конституційне право: навч. посіб. / Кириченко В.М. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – С.99.
4. *Beveridge W.* Social Insurance and Allied Services, Report / . Beveridge W. – London : McMillan. – 1942 – P. 220.
5. *Сосковець Л.І.* Соціально-політична система КНР: навч. посіб. / Л.І. Сосковець. – Томськ : Вид-во Томського політехнічного університету, 2011. – С. 25.
6. *Батура Н.Ю.* Політичні передумови та чинники становлення соціальної держави: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Батура Н.Ю. – К., 2009. – С.78.
7. *Щетинін А.І.* Політична економія: підручник / Щетинін А.І. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 365.
8. *Social Expenditure* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode= SOCX_AGG.
9. *Шмеллер Й., Грабська А.* Франція може стати наступним “проблемним дитям” Європи / Й. Шмеллер, А. Грабська // Українська правда, від 19.11.2013 р.
10. *Хома Н.М.* Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: монографія / Хома Н.М. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2012. – С. 413.
11. *Головащенко О.С.* Соціальна та правова держава: питання співвідношення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Головащенко О.С. – Х., 2008. – С.77.

УДК 323.1

Д. Ф. ЖИГАН

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНОГО ФЕНОМЕНА

Розглянуто передумови виникнення, етапи розвитку, основні практичні аспекти застосування та основні ризики політичних технологій як політичного феномена.

© *ЖИГАН Дмитро Федорович* – аспірант відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України